

„Minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak”

Tinódinak híják mind ez országban

Van az évfordulóknak értelmük és hasznuk. Tinódi Sebestyén halálának négy és fél százados évfordulója is meghozta valódi gyümölcsét: egész évben tartó ünneplése nemcsak az emlékőrzés, a hagyománytisztelet és a pozitív kultusz-képzés, hanem az újraolvasás és újrafelfedezés, a rekanonizáció jegyében telt. Sőt, kapóra is jött az alkalom, a szükség együtt járt a lehetőséggel: az újraolvasás megteremtette az újraértelmezés, az átértékelés modern eszközeit. Az alkotó életére és művészetére vonatkozó új adatok és felismerések, az életmű alaposabb és mélyebb – mert több tudományág (történelem, irodalom- és nyelvtörténet, zenetörténet, poétika- és retorikatörténet, textológia) összefogása alapján történő – ismerete megnyitotta a terepet egy, a mai tudáson alapuló, határozottabb kontúrokkal körvonalazott, friss színekkel gazdagodó új Tinódi-kép kialakításához. Nagyon kellett már az átértékelés gesztusán alapuló, a rekanonizációhoz elengedhetetlen, a mai tudományos igényeknek megfelelő szintézisre törekvés. Elődeink oly sötétre, egyhangúan színtelenre, pontatlanra festették portréját, hogy annak kárát látta a költő magyar versszerzésben betöltött helyének, szerepének és súlyának kijelölése is. Súlyos mulasztások történtek: még az utóbbi évtizedekben felerősödött textológiai érdeklődés ellenére sem látott nyomdafestéket igényes modern kiadásban a teljes költői életmű, s néhány kísérlettől eltekintve, a szakma korábbi – elégtelen tudásra, elavult szempontra és módszerekre, információhiányra vagy tévedésre alapozott – közhelyei ismétlődtek a szakirodalomban. Az emlékév eseményei és eddigi eredményei már jelzik: remélhetőleg megváltozik e negatív helyzetkép.

Balassi kétéves volt, amikor Tinódi meghalt. A halálát követő fél évszázad alatt költészeti forradalom ment végbe Magyarországon. Megszületett a szövegvers, elkezdődött a dallam jelentőségének fokozatos visszaszorulása, felerősödött a fikció és a kompozíció szövegalakító szerepének, kisebb és nagyobb szerkezetek tudatos szervezésének súlya. Fontossá vált a poétika és a retorika mérvadó szabályainak követése, a formai-verstechnikai megoldások, intertextuális utalások előtérbe helyezése. A dallam tagadásával, a Tinódi-szöveg-hagyomány ismeretében és annak felhasználásával, ám poétikai gyakorlatának elutasítása jegyében fogalmazta meg programját Zrínyi és főként Gyöngyösi. E folyamat lezajlásáról Kemény János-versének, a *Porábul megéledett Főnix*nek az olvasóhoz címzett ajánlása tudósít:

... a poésist is követtem ezen verses históriácskának dispositiójában, azért szaporítottam azt holmi régi fabulás dolgoknak, hasonlatosságoknak és másféle leleményes todalékoknak közbenvetésével, akik nélkül is a história és abban lévő dolgok valósága végben mehetett volna ugyan, mindazonáltal azoknak nagyobb ékességére és kedvesebb voltára nézve inkább tetszett azt az említett dolgokkal megszínlennem, mint azok nélkül, Tinódy Sebestyén módjára csupán csak a dolog valóságát fejeztem ki a versek egyögyűségével.

Jól látható új költészeti program, beszédmód bejelentése történik Gyöngyösinél, egy másikkal, Tinódinak – a barokk költő szerint – a valóságot követő, egyszerűbb versbeszédével szemben. Hangsúlyoznunk kell, hogy az „egyögyűség” Gyöngyösinél nem azt jelenti, hogy rossz és primitív, hanem azt, hogy egy történeti kronológiai rendet követő, egyszerű, dísztelen, költői alakzatokkal fel nem ékesített, képekben-leírásokban-kitérőkben szegényes, a fikciós eljárásokat nélkülöző, puritán, didaktikus, moralizáló elbeszélés, monoton rímeléssel előadva. A kései kolléga poétikai elméletében és gyakorlatában is jelen van ugyan a történelmi hűségre való törekvés – *Murányi Vénuszát* maga nevezi „együgyű históriám”-nak –, de a „fabulás dolgok”-ra, vagyis a fikcióra, a mitológiai történetek felhasználására, s a versek fülnek kedves, szép és jó hangzására teszi a hangsúlyt: a szellemi élvezet nyújtása, a szórakoztatás a célja.

Nem iktatja ki saját költői hagyományából Tinódit, ahogy beépítette Balasit és Rimayt, dialógust folytatott Zrínyivel, s intertextuális játékot űzött az antik klasszikusokkal.

De hiszen a híradás, a tudósítás és a tanítás elsődleges funkciója mellett szórakoztatni akart Tinódi Sebestyén is, a lantos. Csak ő asztali szórakoztatóként, zenével kísért előadással a *ballgatót* igyekezett több szempontból is kiszolgálni, Gyöngyösi pedig az *olvasó* számára kínált inkább élményt. Tinódinál az éneklés és a zenélés az írói feladat előtt járt, vagy azzal legalábbis egyenrangú volt, s a kor befogadójánál, a jó zenészben vélhetőleg nem dűskáló hallgatóságnál e képességének minden bizonnyal nagy hasznát vehette. A XVI. századi főurak egymástól kéregették kölcsön zenészeiket egy-egy (vagy több) alkalomra. (Keresztelőre, névnapra, lakodalomra.) Rendkívül fontos volt számukra az élvezetes időtöltésnek ez a módja. Zólyomi Miklós Balassi halálának évében írta Székelyhidáról Kereki Jánosnak: „Az virginást kegyelmed küldje ide, mert semmi emberek vagyunk anélkül.” (MOL, Zichy cs. lt., P 707, 514. cs. 01929.) S valószínűleg nem csak szellemes topikus-fikciós verszáró funkciót töltött be nála a hegedűs-énekekre jellemző, panaszkodó „keletkezéstörténeti” helyzet- és állapotleírás; a zenészek ritkaságuk ellenére sem lehettek a társaság rangjuk fölött megbecsült tagjai. Nem nagyon lehetett ő sem kivétel, a maguknak „takaró” udvarbírák és kulcsárok „nem úr hírével” neki is gyakorta „bődös bort” adhattak. Az ő szemükben nem sokat jelenthetett irodalmi munkássága, nekik valóban csak „Sebők deák” volt. Ilyen lehetett a korabeli átlagos zenészsors. Beszédes bizonyíték erre

Diósi Mihály tiszttartó levele, aki Telegdinét kérte (Bereg)szentmiklós várából 1631. december 10-én, hogy figyelmeztesse férjét, mert az állandó éhezés és fizetlenség miatt zenészei, a cimbalmos és a hegedűs megszöktek tőle, s ő vasba veretve vitette vissza őket. E kegyetlen bánásmód azért nem lehetett mindennapos, és a zenészekhez méltatlannak látszik. (*Uo.*, 543. cs., 011679.)

Bizonyos vagyok abban – s vélekedésemben a konferenciák előadásai még inkább megerősítenek –, hogy Gyöngyösi István és Tinódi Sebestyén költészettörténeti szempontból közelebb állnak egymáshoz, mint eddig gondoltuk, s a költőelőd jelentősége a magyar versírás történetében nagyobb lesz e tanácskozások után, mint előttük volt. Alaposabban megismerjük életművét, műveinek forrásait, jellegzetességeit és kontextusát, valamint a vándor énekmondó nagyfokú poétikai tudatosságát, kiváló vers- és kötet szerkesztő képességét. Rejtett, ám itt leleplezett technikai bravúrajait, virtuóz játékosságát, humorát – s felfedezhetjük a színesebb, alkotóbb zenészi egyéniségét is. Még talán rímeinek egyhangúsága is „fülgönyörködtetőbbé” nemesedik.

Jankovics József

MTA Irodalomtudományi Intézet, Reneszánsz Osztály

*

A jelen kötetben olvasható tanulmányok és a végleges szövegváltozatok kialakítása – vagyis a szóban elhangzó előadások és a konferenciáműfaj szerves részét képező szakmai viták – számára egy budapesti és egy kolozsvári rendezvény teremtett fórumot. Ennek apropója Tinódi Lantos Sebestyén halálának 450 éves évfordulója volt. Fonák dolognak tűnhet megünnepelni valamely halálévfordulót; csakhogy a jeles életművek esetében – akár csak a hagiográfiában – a halál eseménye egy új élet, a hatás- és befogadástörténet kezdetét jelenti: a kötet írásai, amellet, hogy új szempontokkal járulnak hozzá Tinódi irodalom- és zenei történeti értékeléséhez, az epikus énekhagyomány szerteágazó és máig tartó irányaira is figyelnek. A hatás- és befogadástörténet pedig az emlékezet működésére épül: visszamenőleg „ad értéket” a műnek. Ahogyan visszamenőleg lesz történelemmé az események egymást követő sora, az emlékezet és az emlékezés strukturáló természetének köszönhetően.

Tinódi Lantos Sebestyén életművét a históriás ének hagyományrendjében szokás elhelyezni, a szóbeli és írott megnyilatkozások határmezsgyéjén. A régebbi kutatások mintha az orálisához való kapcsolódását hangsúlyozták volna inkább: ehhez képest mindenképpen örvendetes újdonságnak számítanak a kötetünkben olvasható és hangsúlyossá váló azon tanulmányok, amelyek bebizonyítják – például az akrosztichonok elemzése révén –, hogy Tinódi énekei eleve írásban keletkeztek, vagyis nem utólag jegyezték le a szóbeli előadás során kialakult valamelyik változatot. Ha nem is mindig mondja ki explicit módon, de több szerző rámutat az írásnak mint kultúra- és emlékezetformáló gyakorlatnak